

„Elit alakulat”

A Kárpát-medence leggazdagabb honfoglalás kori temetői

PUSZTAI TAMÁS

A Kárpát-medence leggazdagabb honfoglalás kori temetőit a Bodroghközben, Karos község határában találták meg. Az első temető sírjai még 100 évvel ezelőtt kerültek elő, a második és harmadik karosi temetőt pedig 1986 és 1990 között Révész László, a Herman Ottó Múzeum akkori régésze, ma a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének vezetője tárta fel.

Az ásatások eredményét Révész László számos könyvben ismertette, majd tucatnyi konferencián, tudományos publikációban vitatták meg a szakemberek e temetők értékelésének, értelmezésének a lehetőségeit. A karosi temetők elemzése során a feltáró régész egy olyan világ lehetséges rekonstrukcióját rajzolta meg, amit ugyan a jövőben bizonyára lehet még tovább is árnyalni, de mindenképp alkalmas volt arra, hogy egy múzeumi kiállítás alapja legyen. A Karoson előkerült honfoglalás kori leletek – a vezéri szabályák, az ezüstveretes övek, a napkorong jelképével díszített keszkenléti íjtegezék vagy például a 29-es sír tarsolylemeze, esetleg a női sírokban talált aranyozott ezüst lószerszámveretek – önmagukban is megkülönböztetett figyelmet érdemelnek. A honfoglaló magyarok hagyatékának bemutatása céljából e tárgyak bejárták már Európa nagy múzeumait.

A karosi lelőhely a térképen

Most viszont az érdeklődők e leleteket Miskolcon, a Herman Ottó Múzeum állandó régészeti kiállításán tekinthetik meg (www.elitalakulat.hu). A kiállítás 2014-ben elnyerte „Az év kiállítása” díjat is.

A 29. sírből származó aranyozott ezüst tarsolylemeze

Az élők világa valamilyen formában tükröződik a holtak világában, mely nemcsak a temetkezések formájában, de a temetkezések rendjében is tetten érhető. A honfoglalás kori temetőkben feltárt halottak eltemetésének a módja, a sír elhelyezkedése a temetőben valamilyen formában kapcsolatban van az eltemetettnek az élők közösségében egykor betöltött szerepével. A honfoglalók társadalmi szigorú szabályok szerint tagolódott, s ennek értelmében mindenki csak olyan rangjelző tárgyat használhatott, amelyek megillették őt a törzsi-nemzetségi hierarchiában vagy a fejedelmek, főemberek katonai kíséretében elfoglalt rangja szerint. Ezért lehet egy temetőtérkép és a temetőben talált rangjelző tárgyak alapján kísérletet tenni a korabeli hierarchia megrajzolására.

A szép és érdekes tárgyak megtekintése mellett a múzeumlátogató mindig vágyik egy történetre, egy „sztorira” is, amibe a tárgyakat belehelyezheti. Fontos tehát, hogy legyen egy olyan gondolat, ami mentén a látogató átélheti a kiállítást. A mi vezérfonalunk az volt, hogy bemutassuk azt, hogy e temetkezések valójában egy válogatott közösség hagyatékát képezik. A férfisírok magas aránya (az összes eltemetetthez viszonyítva ez 64% volt!) arra utal, hogy e közösségeket mesterségesen, tudatos szervezés eredményeképpen hozták létre. A férfiak erős felfegyverzettsége, méltóságjelvényekben való gazdagságuk azt jelezheti, hogy e temetőkben

„Elit alakulat” – A Kárpát-medence leggazdagabb honfoglalás kori temetői

a fejedelmi kíséret különböző rangú vezetői, családtagjaik és házi szolgálói, valamint helyzetüknél fogva többnyire nőtlen kíséret harcosaik nyugodtak. Közülük kerülhettek ki a kalandozó hadjáratok vezetői és résztvevői is. Innen jött tehát az „Elit alakulat” cím is.

Ennek tudatában vágtunk tehát bele a kiállítási forgatókönyv elkészítésébe is. Ennek kritikusai azonban számon kérte rajtunk, hogy a mondanivalónk kizárólag

az ásató régész rekonstrukcióját tükrözi, nem mutatjuk be az akkori világ teljességét. A kritika jogos volt, ugyanakkor nekünk csupán három darab 60 négyzetméteres szoba állt

A magyar férfiak apró használati eszközeit (csiholó acél, kovakő) tartották az övük jobb oldalára csatolt bőrtarsolyban. A tarsoly fedőlapját ritkán bronz- vagy aranyozott ezüstveretekkel, illetve összefüggő lemezzel (tarsolylemeze) díszítették. A tarsolylemezek jellegzetes 10. századi magyar rangjelző tárgyak, számuk igen csekély, mindössze 27 darabot ismerünk közülük. Egyes vélemények szerint a fejedelmi család szolgálatában álló előkelők kitértető hatalmi jelvényei voltak. A karosi II. temető 29. sírjában lelt tarsolylemezei testvérdarabjai ornamentikájukat és készítmény technikájukat tekintve ugyancsak Északkelet-Magyarországon kerültek elő, Tarcalon, Rakamazon, illetve Hajdú-Bihar megye területén. Mind a négy tarsolylemeze azonos műhelyben készülhetett, talán azonos mester alkotásainak is tekinthetők. E műhely feltehetőleg a fejedelmi udvar mellett dolgozó ötvösműhely lehetett, amelynek az volt a feladata, hogy a fejedelmi kíséret tagjainak igényeit kielégítse, ellássa azokat méltóságjelvényekkel.

rendelkezésünkre, hogy felvillantsunk valamit a honfoglalás kor rendkívül színes és változatos anyagi kultúrájából. Ezért végül úgy döntöttünk, hogy csoportba kötve nem csupán a tárgyakat, de mindazokat a forrásokat és módszereket is átnyújtjuk a látogatóknak, melyekkel a régész egy temető – legyen az honfoglalás kori vagy éppen avar kori stb. – feltárása és értékelése során dolgozik. A források közé sorolhatjuk a feltárt sírok rajzait, leírásait, valamint a temetők térképeit is. A sírt a feltárások során a régészek a benne talált leletekhez és jelenségekhez igazodva, különböző léptékben lerajzolják, a sírban látottakat, a bontás fázisait fényképen rögzítik, de alaposan le is írják, mivel később csak e rajzok,

A karosi II. temető térképének részlete a lelettipusok jelölésével

fontosok és leírások segítségével lehet majd elkészíteni a vázlatokat vagy a fegyverzet rekonstrukcióját. Minden előkerülő sír helyét térképre rajzoljuk, mert feltételezzük, hogy az adott sír temetőben való elhelyezkedése sem véletlenszerű. Ezek tehát azok a tevékenységek, amik a régészet terepi szakaszához köthetnek. Mindezek együttese tehát az ásatási dokumentáció. De ezek önmagukban még nem elegendőek egy látványos kiállítás megteremtéséhez, mindehhez a feltárt leletekre, tárgyakra, a sírban nyugvók csontvázára, antropológiai anyagára is szükség van. A leletanyagot tehát elemeire kell bontani, majd valamilyen szempontrendszer alapján csoportokba kell rendezni, meg kell keresni, hol kerültek elő még hasonló leletek, és azokat a karosiakkal össze kell vetni. A kiállításban az elemeire bontott, majd újra összerakott leletanyag bemutatásának a csoportjai így az alábbiak lettek:

1. A sírokban talált legkorábbi leletek, melyek feltehetően még a honfoglalás előtt, a Kárpáttól keletre készültek.
2. A harcosok viselete és fegyverzete, lovaik felszerelése.
3. A nők viselete és a női sírokban talált lovak felszerelése.
4. A hitvilág nyomai a sírokban.
5. A vezéri sírok, a vezér arcának rekonstrukciója.
6. A távoli területek leletei a karosi temető sírjaiban.

Az ásatás és a temetőelemzés módszereinek, valamint a régészeti leletanyag együttes bemutatásával úgy gondoltuk, hogy a látogató is hozzájuthat olyan forrásokhoz és módszerekhez, amik alapján ő is megrajzolhatja majd a „saját” honfog-

A veretes fanyereg és a készenléti íjtartó tegez vitrinjei

laloínak a világát. Nem megingathatatlanak mondott tételeket akartunk a látogató fejébe döngölni, hanem egy irányított párbeszédre invitáltuk.

Ehhez az irányított párbeszédhez pedig a kiállításban egy „régészeti laboratórium” illúzióját teremtettük meg. A laboratórium asztalaira, a belépő látogató által azonnal látható, kiemelt helyre kerültek a világot már bejárta vezérleletek: a vezéri szabalyák, a készenléti íjgezek, a tarsolyelemek, a gyönyörű veretes övek.

Ha siet a látogató, 20 perc alatt végignézhetheti azokat. A „laboratóriumi szekrények” (azaz a rendhagyó vitrinek) összesen 48 fiókjába pedig 48 gondolatot és a hozzájuk rendelt forrásokat és tárgyakat helyeztünk, melyekről úgy gondoltuk, érdekelhetik a látogatót. A fiókok és leleteik között számos keresztutalást talál

az érdeklődő, amely egy másik fiók másik leletcsoportjára, más forrásokra utal. Mindez lényegében egy fiókokon át vezető izgalmas nyomozásra készítheti a látogatót.

A kiállítás struktúrája az egyéni vagy a kiscsoportos, családi felfedezésre épül. E felfedezés végére a látogató bizony el is fárad. Így szükség volt a szép tárgyak, a komoly módszerek és az okos gondolatok bemutatása után egy olyan térre is, ahol mindezt feloldjuk, a látogató pedig kifújhatja magát. A harmadik terem jurtájában a gyerekek például beöltözhettek honfoglaló vitéznek, a nagyobbak pedig egy, a kiállításra épülő kvíz segítségével pedig eldönthetik, hogy melyikük lenne jobb honfoglaló vezér vagy éppen régész.

Az 52. sírban eltemetett férfi csontváza a fémveretekkel (fotó: Révész László)

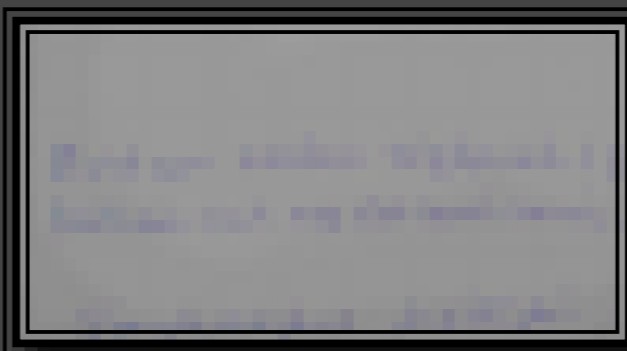
„A vezér személyesen” – az 52. sírban eltemetett harcos férfi arcreekonstrukciója

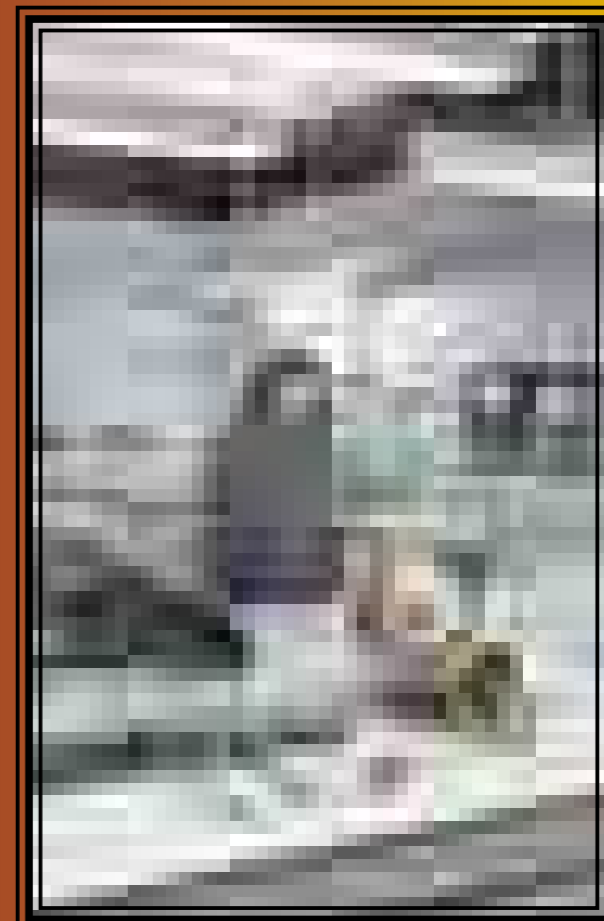
A kiállításban megtekinthető arcreekonstrukciók

*
A kurátornak mindig van egy képe, egy elvárása arról, hogy mi marad meg a látogatóban a kiállításból. Mi úgy gondoltuk, az „Elit alakulat” – azaz a „honfoglalók egy kiválóított közösségének a rajza lesz az, amit majd a vendégeink hazavisznek tőlünk. Ennél azonban sokkal több történet, amit talán a vendégkönyv egyik beírása tükröz szívet melengetően a leginkább: „most kezdem igazán bánni, hogy nem lettem régész....”.

◇ ◇ ◇

A pozitív visszaigazolás...

Régészeti kutatólaboratórium a tárlatban